

ВІДГУК

про дисертацію О. А. Попкової "Комунікативно-прагматичний потенціал okazіональних складних слів у газетному дискурсі початку ХХІ сторіччя", подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 «Філологія» (Херсон-Івано-Франківськ, 2025)

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами й напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними планами та галузевими науковими програмами. Вивчення словотвірних моделей і комунікативно-прагматичного потенціалу новітньої okazіональної лексики належить до актуальних проблем сучасного українського мовознавства. Стрімкий розвиток різних сфер життя, активне запозичення іншомовних термінів, демократизація суспільства, динаміка його цінностей та потреб – усе це сприяє пошуку якомога влучніших й ефективніших засобів номінації. Okazіональне словотворення слугує потужною базою розвитку мови та маркером культурно-ціннісних трансформацій українського суспільства. З одного боку, індивідуально-авторська неологізація ґрунтована на типових словотвірних моделях, з іншого – тяжіє до креативності, зазнає впливу зовнішніх чинників. Попри намагання українських мовознавців кодифікувати новотвори, вивчення передумов і тенденцій активних мовотворчих процесів досі актуальне. Схвально оцінюємо зосередження авторки на з'ясуванні комунікативно-прагматичного потенціалу okazіональних складних слів, оскільки саме важливі функції забезпечують узвичаєння новацій і використання їх у подальших словотворчих і номінативних процесах. Дослідження okazіоналізмів цінне не лише виявлення нових дериваційних тенденцій, а й для моделювання світоглядно-аксіологічного портрету українського суспільства в газетному дискурсі початку ХХІ ст. на тлі глобалізації та російської експансії. Отже, дисертація О. А. Попкової розв'язує важливу наукову проблему й відповідає нагальним потребам сучасного українського суспільства.

Кваліфікаційну наукову працю виконано відповідно до наукової теми "Закономірності розвитку української мови і практика мовної діяльності" кафедри української і слов'янської філології та журналістики Херсонського державного університету (шифр державної реєстрації 0117U001731) і у 2023 р. у межах ініціативної науково-дослідної теми "Сучасний мовно-літературний та масовокомунікаційний простір: історія, реалії, перспективи" (шифр державної реєстрації – 0123U102953).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертація О.А. Попкової презентує цінні наукові узагальнення, переконливість яких забезпечена застосуванням надійної теоретичної бази та релевантної методології. Заслугує схвалення передусім комплексний підхід авторки до розв'язання наукової проблеми, що виявився в охопленні семантичних, структурних та функційних ознак складних okazіональних слів. Безперечно, усі названі аспекти лексичних одиниць перебувають у тісному взаємозв'язку й потребують поступального цілісного вивчення.

Другою важливою теоретичною засадою О. А. Попкової послугувало обґрунтування міжрівневого характеру осново- та словоскладання як особливих способів словотворення, що ґрунтуються на асоціативно-когнітивному групуванні певних понять за граматичними моделями сучасної української мови й мають безпосередній вихід у сферу ціннісного самовираження мовця та його комунікативного впливу на сприймачів. Такий підхід уможливив ґрунтовніше вивчення okazіонального осново- та словоскладання, посприяв поглибленню здобутків відразу кількох напрямів українського мовознавства: дериватології, стилістики та медіалінгвістики.

Наукові засади й термінний інструментарій дослідження переконливо викладено в розділі I дисертаційної роботи. Проаналізувавши відомі концепції okazіональної лексики, О. А. Попкова виявила самостійну дослідницьку позицію, оскільки запропонувала власне визначення okazіонального складного

слова, слушно наголосивши на тому, що воно функціює в межах конкретного мовного контексту, вирізняється цілісністю значення, відхиленням від усталених норм літературної мови, має оцінно-експресивне забарвлення, семантичну новизну й не є кодифікованим.

Окремий параграф першого розділу містить обґрунтування методології дослідження. Цілком умотивованим видається опертя дослідниці на методологічні засади антропоцентризму, структуралізму, функційної прагматики, контекстуального занурення, які вможливили всебічне вивчення okazіонального осново- та словоскладання в українських газетних текстах ХХІ ст.

У другому розділі дисертаційної роботи авторка зосередила свою увагу на систематизації okazіональних складних слів. Передусім вона чітко сформулювала критерії виділення композитів, юкстапозитів та аббревіатур. Оскільки об'єктом дослідження вперше послуговував okazіональний, некодифікований матеріал (745 одиниць), систематизувати його було непросто. Для впорядкування й створення несутеречливої класифікації О. А. Попкова цілком умотивовано обрала кілька різних принципів диференціювання, враховуючи насамперед морфологічні ознаки складного слова, рівноправність / нерівноправність його складників, а також характер семантичних відношень між ними. Імпонує те, що в побудові своєї класифікації дисертантка не обмежилася вузьким, суто синтаксичним підходом до витлумачення структури композитів та юкстапозитів, а більшою мірою спиралася на семантичні відношення між їхніми компонентами. Це посприяло створенню чіткішої й докладнішої типології складних okazіональних слів у газетному дискурсі ХХІ ст. Наведено кількісні показники різних морфологічних типів складних індивідуально-авторських новотворів, що додало переконливості дисертаційним висновкам та узагальненням. В окрему групу виділено новотвори з аброморфемами, ретельно визначено їхню продуктивність та стилістичний потенціал.

Спостереження за особливостями творення й уживання okazіоналізмів-юкстапозитів спонукали О. А. Попкову до важливого висновку про зміцнення тенденції до інтернаціоналізації лексики газетного дискурсу, зростання аналітизму в конструюванні номінацій. Заслугове схвалення намагання дисертантки з'ясувати комунікативно-прагматичні передумови встановлених закономірностей, серед яких авторка називає прагнення журналістів до оригінального висвітлення загальнодоступної інформації та її неочікуваної оцінки для привернення уваги читачів, соціального конотування особливостей позначуваних об'єктів, увиразнення їхньої значущості чи незвичності.

У третьому розділі дисертаційної роботи О. А. Попкової з'ясовано комунікативне навантаження складних okazіональних слів у газетному дискурсі ХХІ ст. Передусім окреслено аксіологічні параметри газетного дискурсу. Переконаливо доведено, що складні індивідуально-авторські новотвори відповідають його комунікативно-прагматичним настановам і слугують ефективними засобами формування суспільної думки, а оригінальне поєднання складників композитів та юкстапозитів забезпечує прицільне емоційно-образне витлумачення позначуваного.

Докладно проаналізовано маркери раціональної й ірраціональної оцінки, встановлено перевагу слів з негативною оцінністю, виявлено цікаві випадки іронічного вживання компонентів, які можуть реалізувати різну оцінність залежно від комбінаторики. Наукову цінність мають узагальнення дисертантки про особливості творення й вживання okazіоналізмів-складних слів із семою ірраціональної оцінки. Створено типологію таких новотворів, з'ясовано механізми вираження ними ірраціональності, неправдивості або безглуздості позначуваного. Така докладна характеристика okazіональних композитів та юкстапозитів засвідчує уважний і зважений підхід дисертантки до аналізу й систематизації зібраного матеріалу.

Аналіз виражальних можливостей індивідуально-авторських новотворів із розмовними, просторічними, книжними, інтернаціональними компонентами

суттєво розширив традиційні уявлення про стилістичний потенціал okazіонального словотворення в медійному мовленні. Важливим є висновок дисертантки про персонологічність цього явища, що передбачає зорієнтованість словотвірних новацій на конкретний тип сприймачів, а також відображає тісний зв'язок okazіональних новацій з лідерами й культурними типажамі суспільно-політичного життя країни.

Дисертантці вдалося виявити цілу низку унікальних okazіоналізмів на основі енантіосемії та іронічного переосмислення компонентів і в такий спосіб довести, що вихід за межі узвичаєних дериваційних моделей і стилістичних норм словотворення не викривлює його, а, навпаки, сприяє більшій виразності й прагматичній потужності новотворів.

Цінними вважаємо спостереження дослідниці за особливостями графічного увиразнення okazіональності. Цей аспект номінації найяскравіше відбиває новизну та експресію назв. Імпонує те, що О. А. Попкова не обмежилася описом засобів і способів графодеривації, а встановила цілком переконливі прагматичні передумови й стилістичні ефекти її застосування.

Дисертація концептуально струнка й уміло структурована. Виклад матеріалу чіткий, логічний і послідовний. Теоретичні узагальнення переконливо проілюстровано достатньою кількістю прикладів.

Позитивне враження справляє джерельна база роботи. Список використаної літератури свідчить про ґрунтовне опрацювання дисертанткою багатьох лінгвістичних проблем, різним чином пов'язаних із формуванням і функціонуванням okazіоналізмів, що є ознакою її наукової зрілості.

Завершують дисертаційну роботу чіткі висновки, які впливають з обстеженого матеріалу. Вони переконують у тому, що завдання наукового дослідження повністю виконано: створено докладну okazіональних складних слів і вичерпно схарактеризовано їхнє комунікативно-прагматичне навантаження в українському газетному дискурсі ХХІ ст.

Наукова новизна отриманих результатів. На тлі здобутків попередників дисертація О.А. Попкової вигідно вирізняється комплексним аналізом семантичних, структурних та функційних особливостей складних okazіоналізмів. Уперше створено типологію таких одиниць, доведено їхню суспільну й медійну значущість, визначено тенденції їх творення та вживання.

Новаторський підхід О. А. Попкової виявився в суттєвому розширенні традиційних уявлень про функції okazіональних номінацій. Доведено, що вони є не лише ознакою авторського креативного самовираження, стилізації мовлення, а й засобом цілком конкретного прагматичного впливу на сприймачів, формування громадської думки, суспільного схвалення чи дискредитації певних ідей або реалій буття.

Практичне значення одержаних результатів. Кваліфікаційна наукова праця О. А. Попової вводить у науковий обіг цінний мовний матеріал, що відбиває нові тенденції і українського словотворення, й оцінного медійного потрактування реалій сьогодення. Безперечно, і матеріал, і зроблені теоретичні узагальнення посприяють поглибленню багатьох дисциплін вищої школи: з лексикології, стилістики, словотвору, теорії номінації, риторики, комунікативної та медіалінгвістики. Випрацювана методологія дослідження може бути застосована для вивчення особливостей творення і функціонування складних слів в інших комунікативних середовищах. Дисертаційний Додаток В має увійти до словників лексичних інновацій і буде корисним для всіх зацікавлених неологійними процесами сучасного комунікативного простору.

Повнота викладу наукових результатів дисертації в публікаціях. Результати дослідження добре апробовані. О. А. Попкова взяла участь у 15 наукових конференціях всеукраїнського та міжнародного рівня, опублікувала з теми дисертації 8 одноосібних та 7 статей у співавторстві, з яких 5 побачили світ у фахових виданнях України, 5 – у закордонних виданнях, зокрема 2 в наукометричній базі "Web of Science" та 1 в базі "Scopus" (Elsevier); 5 публікацій засвідчують апробацію результатів дослідження на фахових конференціях.

Дискусійні положення, зауваження та пропозиції. Високо оцінюючи теоретичний і методологічний рівень кваліфікаційної наукової праці О. А. Попкової загалом, зазначимо деякі аспекти, які, на нашу думку, потребували більш поглибленого потрактування.

1. Обґрунтовуючи теоретичні засади дослідження, авторка критично аналізує й переконливо узагальнює наукові концепції багатьох мовознавців, проте переважно вітчизняних. Варто було ширше представити закордонні підходи до витлумачення композиції і юстапозитиву, які вельми поширені в інших європейських мовах.

2. У розділі 1 дисертантка наводить досить чіткі критерії розмежування юстапозитиву та прикладкових (апозитивних) словосполучень, проте під час систематизації матеріалу в розділі 2 відповідність цим критеріям не завжди дотримана. Аналізуючи приклади, авторка прямо називає один із компонентів юстапозитиву прикладкою (с. 129, 130, 131, 134 та ін.). Якщо компонент визнано окремим членом речення – прикладкою, – чи маємо ми право вважати його разом з опорним словом цілісною лексичною одиницею – юстапозитивом? Прикладка – одиниця синтаксичного рівня мови, вона формує словосполучення, а не нове слово. Варто було зваженіше використовувати термінологію й визначати статус деяких прикладів. Зокрема, викликає сумнів юстапозитивний статус у сполук *ворона-злодійка*, *сайт-сміттярка*, *Сашико-«правосек»*, *бариста-українофобка*, *веселун-синоптик* та ін.

Так само непереконливим видається уналежнення деяких прикладів до okazіоналізмів через відсутність у них ознак новизни, індивідуальності вживання. Наприклад, *купонокарбованець* – загальновідома назва грошової одиниці України в 1992-1994 рр., тож логічно це слово вважати історизмом, а не okazіоналізмом; *рассея-матушка* – не okazіональне, а прецедентне псевдопатріотичне кліше; *кав'ярня-книгарня* – не індивідуальна, а поширена назва закладу певного типу; *інстаграм-блогерка* – досить уживана назва

людини публічного способу діяльності. Останні приклади видається логічнішим називати неологізмами, а не okazіоналізмами.

3. У розділі 3 варто було ширше залучити контекст, текстовий рівень для охоплення прагматики складних слів – okazіоналізмів, показати їхні зв'язки з іншими виражальними засобами різних мовних рівнів, продемонструвати, у складі яких стилістичних фігур їх використовують, чи можуть вони виконувати текстотвірну роль, слугувати концептуальною метафорою тексту, його наскрізним образом, медіатором конотативного тла тощо. Такі спостереження посприяли б повнішому уявленню про комунікативно-прагматичні можливості okazіоналізмів, які виходять поза оцінну номінацію понять та об'єктів.

4. У дисертації трапляються мовно-стилістичні огріхи: вживання особового займенника *їх* у значенні присвійного *їхній* (*їхня*, *їхні*) (с. 39, 57, 61, 70, 75, 78, 127, 153, 204 та ін.); уживання лексеми *відзначати* в значенні дієслова *зазначати* (с. 39, 44, 57, 61, 65, 69, 92, 156); уживання підрядного сполучника наслідку *тож* та прислівника часу *відтак* у ролі вставного слова (с. 35, 64, 66); тавтологія зв'язки *є* (с. 41, 77, 155, 157, 188). Де-не-де не відповідає нормам чинної редакції українського правопису написання слова *інтернет* (с. 97, 104, 117), *як-от* (с. 118), бракує розділових знаків (с. 41, 161, 163, 164), не дотримано чергування прийменників *у* / *в* (с. 41, 45, 162, 178, 182, 188 та ін.).

Цілком очевидно, що наші міркування та зауваження не стосуються концептуальних засад виконаної роботи, а тому не можуть істотно вплинути на її позитивну оцінку.

У підсумковій частині відгуку зазначимо, що дисертація О. А. Попкової є актуальним, цілісним, ґрунтовним дослідженням, яке репрезентує важливі теоретичні узагальнення щодо новітніх дериваційних тенденцій в українському газетному дискурсі, має практичну цінність та достатню апробацію. Вірогідність та об'єктивність результатів дослідження забезпечена широким обсягом проаналізованого матеріалу, урахуванням різних наукових концепцій і

підходів, комплексним застосуванням релевантної методології дослідження. Його виконано з належним дотриманням принципів академічної доброчесності. За результатами перевірки роботи в системі "Turnitin", збіги з іншими джерелами становлять лише 3%. Дисертація Попкової Олени Анатоліївни на тему "Комунікативно-прагматичний потенціал okazіональних складних слів у газетному дискурсі початку ХХІ сторіччя" відповідає вимогам п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023), та Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами, внесеними згідно з Наказом МОН України від 31.05.2019 № 759), а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент —

доктор філологічних наук, професор

завідувач кафедри української філології

Київського національного

лінгвістичного університету

11 серпня 2025 р.

